

Катеринчук Катерина Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

НОРМАТИВНІ ЧИННИКИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Розкрито проблеми соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність у сфері охорони здоров'я особи від злочинних посягань. Здійснено порівняльно-правове дослідження нормативних чинників, що слугували передумовою криміналізації злочинного діяння проти здоров'я особи.

Ключові слова: здоров'я; законодавство; криміналізація; норма; злочин; Кримінальний кодекс України.

Раскрыты проблемы социальной обусловленности законодательства об уголовной ответственности в сфере охраны здоровья человека от преступных посягательств. Проведено сравнительно-правовое исследование нормативных факторов, которые служили предпосылкой криминализации преступного деяния против здоровья человека.

Ключевые слова: здоровье; законодательство; криминализация; норма; преступление; Уголовный кодекс Украины.

This article devoted to analysis research problems of social conditioning legislation of criminal liability to protect the health of the person from criminal attacks. Author based on a comprehensive

analysis carried out comparative legal research of factors normative, which served as a prerequisite for the criminalization of criminal actions against health. Was studied the scientific literature in this area and was focuses on the priority of human rights.

The normative factors that provide the legal protection of a person's health in the theory of the criminal law are the systems of rules that regulate the social relations in the sphere of protection of a person's health from criminal attacks. Herewith, the rules are necessary marked off the constitutional and law and international factors, as the constitutional and legal and international legal factors are the basis for determining the social conditioning of criminal responsibility for crimes against a person's health in accordance to the Constitution of Ukraine and the list of international acts. Although the normative factors, for this part, are the systems of the normative acts, that have been adopted and operate in the territory of Ukraine in accordance to the provision of the Constitution of Ukraine and effective international legal statements.

The test ban was effected by a number of national laws in Ukraine including such LU: «On Police» dated 20.12.1990; «On operative-investigative activity» dated 18.02.1992; «On detention pending a trial» dated 30.06.1993; «On the person's safety, involved in a criminal justice» dated 23.12.1993; «On the order of compensation for damage caused by illegal actions of the authority of inquest, the peremptory investigation, the prosecuting magistracy and trial» dated 01.12.1994 and others.

The act of Ukraine «On combating the spread of diseases caused by the human immunodeficiency virus (HIV) and legal and social protection of people living with HIV» from 12 of December 1991 gives the definition of human immunodeficiency virus (Section I, Part 1, Art. 1). Separately regulated definition of acquired immunodeficiency syndrome (AIDS) as a stage of development of disease caused by HIV (HIV), which is characterized by clinical signs, caused by the deep lesion of a person's immune system under the influence of HIV. The issues of the person's health

protection are regulated by the laws of Ukraine: «On the opposition about illness to tuberculosis» from 5 of July 2001, and «On the Protection of the Population from Infectious Diseases» from 6 April 2000, where the definition of «dangerous infectious diseases» is solved.

The issues, that regulate the problems of infringement of rights in the field of racial, national or religious intolerance were controlled by the Law of the USSR «On increasing the responsibility for attacks on national equality of citizens and the forcible violation of the unity of the territory of the USSR» from 2 of April 2001, which included the addition of Art. 34 Principles of Criminal Legislation of the USSR and the union republics, the fact that compounded of punishment – the commission of crime on the basis of national or racial hostility, or disrespect.

So, the expediency of establishing and necessity of the further preservation of norms for a person's health protection from the criminal attacks in the current Criminal Code are confirmed on the national level.

Keywords: health; law; criminalization; rule; crime; the Criminal Code of Ukraine.

Після проголошення незалежності України в 1991 році наша держава стала на шлях розвитку демократичного суспільства, заснованого на принципах верховенства права та поваги до прав людини. Почали створюватися умови для ефективного правового забезпечення прав людини й головних свобод, а також гарантій для їх повноцінної реалізації. Саме тому протягом останніх років проблеми соціальної обумовленості норм права досліджують такі вчені, як: С. С. Алексєєв, Ю. В. Баулін, Ф. Г. Бурчак, М. Г. Заславська, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцова, В. І. Курляндський, О. П. Литвин, В. А. Мисливий, О. В. Навроцький, В. І. Осадчий, О. О. Пащенко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. Б. Харченко, С. С. Яценко та інші науковці.

Нормативними чинниками, що забезпечують правовий захист здоров'я особи, у теорії кримінального права є система правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи від злочинних посягань. При цьому нормативні чинники потрібно відмежовувати від конституційно-правового та міжнародного чинників, оскільки останні є основою для визначення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я особи відповідно до Конституції України та міжнародних актів. Водночас нормативні чинники визначаються системою нормативних актів, що були прийняті та діють на території України відповідно до положень Конституції та чинних міжнародно-правових актів. Так, у теорії кримінального права висловлено точку зору, згідно з якою «конституційно-правовий та міжнародно-правовий чинники не відокремлюються, тобто система правових норм є нормативним чинником, що базується на аналізі норм Конституції України, законів України ... та міжнародно-правових актів» [1, с. 8–9].

Передумовою процесу появи нових законів (у тому числі й кримінальних) є пізнання об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, вивчення потреб життя, практики [2, с. 402]. На сьогодні діє низка законів, що регламентують та охороняють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

Так, Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. передбачає своїм завданням захист від неправомірних посягань гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина. Стаття 1 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. встановлює функції Збройних Сил України, основоположними з яких є те, що органи військового управління забезпечують неухильне додержання вимог Конституції України стосовно того, що Збройні Сили України не можна використовувати для обмеження прав і свобод

громадян. Законом «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р. встановлено, що Конституційний Суд України приймає рішення та робить висновки в справах щодо: 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 2) відповідності Конституції України чинним міжнародним договорам України або тим міжнародним договорам, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 3) офіційного тлумачення Конституції та законів України; 4) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України.

Питання щодо охорони здоров'я особи від злочинних посягань висвітлено в Законі України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. У ст. 5 зазначено, що діяльність Служби безпеки України здійснюється на основі дотримання прав і свобод людини; органи та співробітники Служби безпеки України повинні поважати гідність людини й виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках із метою припинення та розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можуть бути тимчасово обмежені в порядку й межах, визначених Конституцією та законами України. Неправомірне обмеження законних прав і свобод людини є недопустимим і тягне за собою відповідальність згідно із законодавством. Служба безпеки України в разі порушення його співробітниками під час виконання службових обов'язків прав чи свобод людини повинна вжити заходів щодо поновлення цих прав і свобод, відшкодування заподіяної моральної та матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності.

В Україні заборону катування забезпечує низка національних законів, серед яких виокремимо закони України: «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р., «Про попереднє ув'язнення»

від 30 червня 1993 р., «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р., «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. та ін.

Так, Закон України «Про надзвичайний стан» від 26 червня 1992 р. визначає, що правовий режим надзвичайного стану спрямований на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій та епізоотій, а також на захист прав і свобод громадян, конституційного ладу під час масових порушень правопорядку, що загрожують життю і здоров'ю громадян, або в разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства. Уведення надзвичайного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права і законах України, якщо вони не суперечать їм. Недопустимим є застосування зворотної сили кримінального закону, що встановлює караність діяння або посилює покарання (ст. 40). Передбачені цим Законом обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, що можуть бути застосовані за умов надзвичайного стану, є вичерпними й розширеного тлумачення не потребують. Уведення інших обмежень заборонено (ст. 41).

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р. визначає, що іноземці й особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні, користуються медичною допомогою нарівні з її громадянами. Усім іншим іноземцям та особам без громадянства медичну допомогу надають у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ст. 10).

Закон також регулює питання щодо заборони видворення та інших форм примусового повернення. Зокрема, у ньому зазначено, що іноземець та особа без громадянства не можуть бути видворенні або в інший спосіб примусово повернуті до країн, де вони можуть зазнати катування, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. У разі, якщо іноземець чи особа без громадянства вчинили злочин у державі, у якій вони можуть зазнати катування, жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, видача в таку державу не здійснюється з огляду підстави, визначені Кримінально-процесуальним кодексом України. У такому разі у випадках, що не виключають провадження в справі, за клопотанням компетентного органу іноземної держави Україна переймає розслідування кримінальної справи стосовно такої особи або забезпечує виконання вироку, винесеного в іноземній державі (ст. 32–1).

Статтею 3 Закону України «Про біженців» від 21 червня 2001 р. зазначено: «Біженець не може бути висланий або примусово повернутий до країн, де його життю або свободі загрожує небезпека через його расу, віросповідання (релігію), національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання. Біженець не може бути висланий або примусово повернутий до країн, де він може зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, або з якої він може бути висланий або примусово повернутий до країн, де його життю або свободі загрожує небезпека через його расу, релігію, національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання. Дія цієї статті не поширюється на біженця, засудженого в Україні за вчинення тяжкого злочину.

Визначення правових, організаційних і фінансових основ судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя

України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки, передбачено Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р.

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. визначає, що на Уповноваженого покладаються функції національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Саме тому Закон встановлює обов'язки Уповноваженого щодо охорони здоров'я особи від злочинних посягань. Вони полягають у тому, що Уповноважений: 1) здійснює регулярні відвідування та проводить опитування осіб, які перебувають у місцях, зазначених у п. 8 ст. 13 цього Закону, без попереднього повідомлення про час і мету відвідувань та без обмеження їх кількості; 2) вносить органам державної влади, державним органам, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, у тому числі зазначеним у п. 8 ст. 13 цього Закону, пропозиції щодо попередження катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

У секретаріаті Уповноваженого утворюється окремий структурний підрозділ із питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. До роботи в цьому структурному підрозділі з додержанням рівного представництва чоловіків і жінок та представництва національних меншин залучаються фахівці різних спеціальностей, які мають належну професійну підготовку. Уповноважений щороку готує спеціальну доповідь про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Таку доповідь оприлюднюють у засобах масової інформації та надсилають Президентіві України, Верховній Раді України й Кабінету Міністрів України з додержанням законодавства України про інформацію. Під час виконання функцій національного превентивного механізму Уповноважений взаємодіє з Підкомітетом з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Комітету проти катувань, утвореним відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, а також з міжнародними організаціями й відповідними органами іноземних держав, діяльність яких пов'язана з цією сферою (ст. 19–1).

Нормативні чинники криміналізації зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 Кримінального кодексу України) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 Кримінального кодексу України) дають змогу констатувати відповідність кримінально-правової норми системі правових норм, що об'єднані спільністю об'єкта правового регулювання. Це унеможливує виявлення прогалин у праві та розроблення відповідних рекомендацій щодо їх усунення. Зокрема, ідеться про такі закони України:

1. «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» від 19 листопада 1992 р., що встановлює визначення здоров'я (ст. 3); визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини в цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності й довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження та зниження захворюваності, інвалідності й смертності, поліпшення спадковості.

2. «*Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист*

людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р., що відповідно до норм міжнародного права визначає порядок правового регулювання діяльності у сфері профілактики, лікування, догляду й підтримки, необхідних для забезпечення ефективної протидії поширенню хвороби, зумовленої вірусом імунодефіциту людини, та відповідні заходи щодо правового й соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

3. «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., що регулює суспільні відносини у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права й обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби та здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

4. «Про донорство крові та її компонентів» від 23 червня 1995 р., що встановлює обов'язкові умови взяття, перероблення, зберігання донорської крові та її компонентів, реалізацію їх, виготовлених із них препаратів закладами охорони здоров'я та їх підрозділами, що можливо лише за наявності відповідної ліцензії, виданої центральним органом виконавчої влади, який реалізовує державну політику у сфері протидії ВІЛ-інфекції та інших соціально небезпечних захворювань (ст. 15). Кров, її компоненти й препарати та відповідні консервуючі розчини підлягають обов'язковому контролю з боку центрального органу виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері протидії ВІЛ-інфекції та інших соціально небезпечних захворювань у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. 18). Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р. дає визначення поняттю вірусу

імунодефіциту людини (п. 1 ч. 1 ст. 1), синдрому набутого імунодефіциту як стадії розвитку хвороби, зумовленої ВІЛ-інфекцією, що характеризується клінічними проявами, спричиненими глибоким ураженням імунної системи людини під впливом ВІЛ [3, с. 89]. Питання щодо охорони здоров'я особи також регулюють закони України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 р. та «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 р., у якому розкрито зміст поняття «небезпечні інфекційні хвороби».

Питання щодо проблем порушення прав людини в сфері расової, національної чи релігійної нетерпимості регулював Закон СРСР «Про посилення відповідальності за посягання на національну рівноправність громадян і насильницьке порушення єдності території СРСР» від 2 квітня 1990 р., який передбачав доповнення ст. 34 Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік обставиною, що обтяжувала покарання, – учинення злочину на ґрунті національної чи расової ворожнечі або зневажання.

Отже, зазначене на національному рівні підтверджує доцільність встановлення та необхідність подальшого збереження в чинному Кримінальному кодексі України норм щодо охорони здоров'я особи від злочинних посягань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пашенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Пашенко. – Х., 2004. – 20 с.

2. Пашенко О. О. Щодо соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність: постановка проблеми / О. О. Пашенко // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного

кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р.) / упоряд. : Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 624 с.

3. Корнієнко Є. В. Кримінально-правова характеристика зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Корнієнко Євгенія Вікторівна. – К., 2013. – 249 с.